

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2018 | ÅRGÅNG 22

Bokförlaget THALES

→ KAN ETT KOLLEKTIV INTE GÖRA SITT BÄSTA
TROTS ATT DESS MEDLEMMAR GÖR DET?

András Szígeti

1. Introduktion

EN GRUPPS BETEENDE värderas ofta i moraliska¹ termer. Kollektiv av olika slag kritiseras:

»Företagets policy tyder på nonchalans inför miljön.»

»Om bataljonen bara slutat gå i takt hade bron inte kollapsat.»

»Föräldrarnas överdrivna kontrollbehov hämmade barnets framtid.»

Kollektiv av olika slag beröms också:

»Presidenten lovordade modet hos passagerarna på *Flight 93*.»

»Riksbankens styrelse avstod klokt nog från att investera i Molvanias statsobligationer.»

»Han hade en omsorgsfull och stöttande familj.»

Sådana påståenden känns naturliga, men exakt vad menas egentligen när vi värderar en grupps moraliska handlande? Hur kan grupper leva upp till moraliska normer och mäta sig mot moraliska värden?²

Jag kommer att närma mig denna relativt generella fråga genom att diskutera en mer begränsad fråga. Anta att en grupp misslyckas med att leva upp till någon moralisk norm. Förutsätter detta moraliska misslyckande i så fall alltid ett moraliskt misslyckande hos en eller flera av gruppmedlemmarna? Eller är det möjligt för ett kollektiv att misslyckas trots att ingen av dess medlemmar gör det?³

2. Ett exempel

LÅT OSS BEGRÄNSA frågan ännu mer genom att titta på en situa-

tion där gruppen verkar fela trots att de individuella medlemmarna inte gör det. *Car Push* är ett sådant exempel:

En grupp bestående av tre personer befinner sig nära toppen av en kulle med en bil som stannat. Batteriet fungerar inte. Tillsammans kan de knuffa bilen till kullens topp och låta den rulla nerför backen för att starta motorn. Om alla hjälps åt, kommer bilen att nå kullens topp. Om färre än tre knuffar, kommer de att misslyckas. Antag att de inte har något sätt att kommunicera. Var och en finner att de andra står där, mer bekymrade om att inte smutsa ner sig än att göra något åt bilen. De är ivriga att nå sin destination; låt oss anta att det till och med finns pressande moraliska skäl till att göra det; men nu ser de inget sätt att lyckas med det. Var och en kan ärligt säga till sig själv: Det hade varit värt att smutsa ner mig lite om jag lyckats komma fram i tid, men med tanke på att ingen av de andra var villig att hjälpa till bör jag vara glad att jag inte försökte knuffa bilen. Den kunde ha rullat baklänges ner för backen och dödat mig i mitt fåfänga försök. (Tännsjö 2007: 297)

Det är rimligt att säga att varje enskild person i detta exempel gjorde det som var bäst i moralisk mening, givet de andra individernas beteende. Eftersom de andra inte knuffade, hade det varit moraliskt fel att själv försöka knuffa bilen och därmed löpa en avsevärd risk att omkomma.

Situationen i exempel av denna typ är således denna: var och en gjorde det som var bäst, givet att de andra inte knuffade. Men sammantaget leder varje enskilt beteende till ett kollektivt resultat (CO_2) som är underlägset mot vad de kunnat åstadkomma om alla knuffat (CO_3). Och självklart kommer både CO_2 och CO_3 att vara bättre än scenarier där en eller två, men inte alla tre (CO_1), hjälps åt.

Följaktligen medför sådana här situationer något av en paradox. Under förutsättning att (i) de medverkande individernas relevanta föreställningar om situationen är sanna, och (ii) de inte kan påverka varandras beteende⁴, är det som händer i exemplet att när varje *individ* gör det som är bäst (utifrån de andras beteenden), d.v.s. »inte

knuffa», sker inte den *kollektiva* handling som varit bäst, d.v.s »alla knuffar». Mer exakt ligger paradoxen i att något fel eller moraliskt klandervärt verkar hända trots att alla gjort sitt (utifrån de andras beteenden) bästa.

Grunden för moralisk kritik vilar på att CO₂ är mindre önskvärt än CO₃. Vi kan tänka oss tre olika föremål för denna kritik: (i) de enskilda personerna (trots att de gjort sitt bästa), (ii) gruppen, eller (iii) både individerna och kollektivet. Vad gäller (ii) och (iii), ska klargöras att kritiken som riktas mot gruppen inte bara kan vara summan av den eventuella kritik som riktas mot gruppmedlemmarna, eftersom alla tre alternativ i så fall vore nästan identiska.

I denna artikel är jag särskilt intresserad av alternativ (ii), d.v.s. att kritiken riktas mot gruppen. Anledningen är följande. Om det är sant att ett kollektivt beteende kan utvärderas i moraliska termer, *och* om det också är sant att ett kollektivt beteende ibland kan vara omoraliskt även när individernas beteende inte är det,⁵ verkar det *prima facie* rimligt att säga att det i sådana fall är kollektivet som *agerar* i moralisk mening. Det kollektiva handlandet som avses här kan ses antingen som en produkt av det sammanlagda agerandet, d.v.s. *samagerandet* (*joint agency*) av de medverkande individerna (Connie 1983),⁶ eller av det (icke reducerbara) *kollektiva agerandet* (*collective agency*) av gruppen (Tännsjö 2007).

Jag ska försöka visa hur ingendera tolkningen av gruppagerande erbjuder någon möjlig lösning på paradoxen i fall som *Car Push*. Denna iakttagelse, om korrekt, skulle i så fall vara en del av en mer generell individualistisk agenda, enligt vilken vi inte behöver introducera idén om kollektivt agerande för att kunna analysera fall där kollektivt inte lyckas leva upp till moraliska normer eller värden, inte ens då det omoraliska kollektiva beteendet inte är individernas fel.

3. Den första kollektivistiska lösningen:
icke-reducerbart kollektivt agerande

FÖR ATT LÖSA de utmaningar som situationer som *Car Push* med-

för, är det frestande att anklaga gruppen för att ha handlat felaktigt. En möjlig tolkning av påståendet gällande kollektivt agerande hänvisar till idén om gruppen som en kollektiv agent. Varje deltagare agerade moraliskt riktigt, men *gruppen som helhet* agerade moraliskt fel. Låt oss kalla detta den *korporativistiska* tolkningen.

Några avsnitt i Tännsjö (2007) antyder att han anammar denna korporativistiska idé. Vid ett tillfälle säger han till exempel: »Det finns en aktör som inte gjort det som behövs, och detta förklarar varför utgången inte är optimal. Aktören som inte gjort [det som behövs] är kollektivet, utgjort av tre personer.» (2007: 301) Han tillägger också att detta kollektiva agerande i korporativistisk mening är grunden för att kunna tillskriva gruppen kollektivt ansvar (2007: 304) och att det till och med rättfärdigar åläggande av kollektivt straff på gruppen (2007: 307).⁷ Kort sagt är idén här att det inte är fel att rikta moralisk kritik mot gruppen i en icke-distributiv mening om kollektivet svarar mot de relevanta kriterierna för agerande.⁸

Centralt för sammanhanget är att enligt Tännsjö till och med grupper som den bestående av tre personer i *Car Push* kan utgöra en agent. Han lyfter tre kriterier som ett kollektiv måste uppfylla för att räknas som en moraliskt ansvarig agent. För det första måste gruppen förstås finnas. Tännsjö förespråkar ett extremt tillåtande krav för gruppens existens: vilken mereologisk summa av individer som helst kan i princip utgöra en grupp (2007: 303). För det andra kräver gruppagerande att gruppen har önskningar och åsikter. Även här väljer Tännsjö en tillåtande syn genom att hävda att gruppens åsikter och önskningar är ett enkelt aggregat av desamma hos de enskilda medlemmarna. För det tredje förutsätter ett moraliskt ansvarigt gruppagerande att gruppen har fri vilja. Detta följer också av en kompatibilistisk analys av fri vilja. Gruppen bedöms som tillräckligt fri i den mån att den kunde ha agerat annorlunda om den valt eller föredragit att göra så. Anspråket är alltså att gruppen i *Car Push* kunde ha agerat annorlunda i precis denna mening: bilen hade ju trots allt knuffats om gruppmedlemmarna så föredragit.

Vid en närmare granskning visar sig denna korporativistiska strategi emellertid inte särskilt lovande för kollektivisterna. Det är, bland annat, tveksamt om kraven som Tännsjö föreslår verkligen är tillräckliga för att gruppen ska kunna kvalificera sig som en moraliskt ansvarig agent (se Björnsson 2014). Filosofer inspirerade av P. F. Strawsons arbete anser till exempel att en moraliskt ansvarig aktör måste känna reaktiva känslor och attityder, men också att andra personer eller grupper som interagerar med denna aktör måste känna sådana känslor och attityder *mot* denna.⁹ Även när det gäller organiserade kollektiv är det omstritt huruvida de kan befinna sig i sådana affektiva tillstånd och om vi kan vara i sådana affektiva tillstånd gentemot dem. Svårigheterna för oorganiserade kollektiv förefaller ännu mer allvarliga, och därmed är det väldigt osannolikt att båda dessa villkor någonsin skulle kunna uppfyllas av slumpartade kollektiv.

Men även om vi för argumentationens skull antar att Tännsjöns krav är tillräckliga, kvarstår flera problem. Först och främst är det tveksamt om vi verkligen kan tillskriva en slumpmässig grupp några önskningar och åsikter överhuvudtaget. Även om vi bara överväger det något enklare fallet om aggregation av åsikter (snarare än av önskningar), och även om vi antar att varje medlem kan sägas ha antingen åsikten p eller $\neg p$ (d.v.s. knuffa eller inte knuffa), så är frågan om vilken åsikt vi ska tillskriva *gruppen* i högsta grad oklar. Säg, exempelvis, att två av medlemmarna anser att p och en anser att $\neg p$. Vi kan då inte entydigt påstå att gruppen anser att p . Det är också i högsta grad osäkert om ett slumpmässigt kollektiv kan påstås ha någon epistemisk åsikt alls när vi antar att »att ha en åsikt» medför vissa epistemiska förpliktelser. Antag att ett slumpmässigt kollektiv anser att p och anser att $\neg q$. Det är inte alls självklart att det här kollektivet också är benäget eller förpliktigt att anse att $\neg(p \wedge q)$ (se också Petersson 2008: 253).

För det andra skulle många ifrågasätta den tillåtande kompatibilistiska beskrivning som Tännsjö behöver för att hans argument ska bära. Men vi kan ignorera även den svårigheten här. Ett mer pressande problem är att även mycket strukturerade

kollektiv med stabila identiteter och beslutsfattande mekanismer (t.ex. företag eller politiska partier) kan ha svårt att möta de kompatibilistiska standardvillkoren för fri vilja – även vid en mycket generös tolkning av dessa villkor. McKenna (2006), som använder ett om möjligt ännu mer katolskt krav än Tännsjö, hävdar exempelvis (och i min mening övertygande) att »[ä]ven om vissa korporativ är icke-reducerbara kollektiva agenter, och även om någon subgrupp av dessa icke-reducerbara kollektiva agenter är icke-reducerbara kollektiva personer, är det *ytterst tveksamt* om några sådana personer skulle kunna vara aktörer med förmågor tillräckligt känsliga för ett lämpligt brett spektrum av skäl så att det kan fastställas att dessa korporativ utövar fri vilja» (McKenna 2006: 26). Om det nu starkt kan ifrågasättas om till och med företag – de mest rigoröst organiserade och sammanlänkade korporativa kollektiven – kan sägas ha fri vilja i någon tillräcklig utsträckning, så kan slumpmässiga kollektiv, som definitivt inte är personer i någons ögon och som saknar den struktur och sammanhållning företag har, säkerligen inte leva upp till detta heller.

Problem av denna typ avser förstås inte bara *Car Push*, utan andra slumpmässiga kollektiv också. Därav följer, att vi inte kan ponera att gruppen kvalificerar som en icke-reducerbar kollektiv agent om vi vill kunna klandra dess moraliska agerande i exemplet. Jag kommer nu fortsätta med att utforska möjligheten att gruppen kan gälla som en kollektiv agent i en annan, reduktionistisk mening.

4. Den andra kollektivistiska lösningen: samagerande

AV DE FÖRFATTARE som behandlat utmaningar i fall som *Car Push* använder vissa formuleringar som antyder en reduktionistisk tolkning av hur vi ska förstå kollektiva handlingar. Med »reduktionistisk» menar jag endast att denna typ av analys ser gruppagerande som det sammanlagda agerandet av gruppens medlemmar, snarare än som ett agerande av gruppen *qua* grupp. Med hänvisning till hur de olika gruppmedlemmarnas bidragande

agerande hänger ihop, kan vi sanningsenligt säga att gruppens medlemmar agerar tillsammans. Denna analys kan också hjälpa oss att förstå hur gruppens handling kan vara moraliskt undermålig utan att medlemmarnas bidrag är det. Den reduktionistiska tolkningen kan vara användbar för att lösa detta problem, eftersom den tillåter att individuella bidragande handlingar kan vara moraliskt felfria även om *kombinationen* inte är det.

Exempelvis överväger Zimmerman (1996) i sin diskussion av ett liknande fall som *Car Push* förslaget att de enskilda medlemmarna av kollektivet »*gemensamt* gör fel» (1996: 262) genom att inte realisera det som, moraliskt betraktat, är det bästa resultatet. Zimmerman utvecklar dock inte resonemanget vidare när det gäller de speciella egenskaper som skulle tillåta oss att se sådana fall som ett additivt agerande från medlemmar. I själva verket kan man också nästan förutsätta att han med »*gemensamt*» inte menade att anspela på någon teori om samagerande (*joint agency*), som de som utvecklats av bl.a. Bratman (2014), Gilbert (1989), Searle (1990), och Tuomela (1995). Andra författare som övervägt eller förespråkade en kollektivistisk lösning till *Car Push*-liknande problem, är än mer tillåtande i fråga om det förmodade kollektiva handlandets natur. De tar helt enkelt för givet att slumpartade grupper av individer *på något sätt* kan agera kollektivt.¹⁰

Det är inte förvånande att de som attraheras av det kollektivistiska angreppssättet har varit vaga på denna punkt. Vi har redan sett att den korporativistiska lösningen inte är särskilt hjälpsam. Det är inte heller svårt att se varför den reduktionistiska strategin vi introducerat i detta avsnitt kan vara problematisk. Det är ett avgörande villkor i fall som *Car Push* att de enskilda gruppmedlemmarna är »intransigenta», d.v.s. att de inte kan kommunicera med varandra eller influera varandras beteende, och att de är ömsesidigt medvetna¹¹ om att så är fallet (se fr.a. Zimmerman 1996; Kierland 2006).¹² Detta villkor är nödvändigt eftersom att de deltagande aktörerna – om de *kunde* kommunicera med och framgångsrikt influera varandra – uppenbart inte skulle göra sitt bästa genom att låta bli att knuffa bilen. Istället borde de

försöka få de andra att knuffa, visa att de själva var villiga att hjälpa till och slutligen, var och en, knuffa bilen.

Om vi nu, exempelvis, tar Bratmans analys av samagerande finner vi att han ställer upp tre avgörande villkor: (i) att de deltagande individerna delar intentioner, (ii) att de är ömsesidigt ansvariga inför varandra, och att (iii) de är ömsesidigt medvetna om att villkoren (i) och (ii) är uppfyllda (se Bratman 2014). När de Bratmanska villkoren för samagerande är uppfyllda och människor verkligen agerar som en grupp, måste, kort sagt, dessa individer vara ömsesidigt »transingenta» (för att använda Zimmermans neologism). Dessutom måste de också vara »transingenta» avsiktligt och i samförstånd.

Det verkar därmed som att den reduktionistiska strategin inte klarar sig mycket bättre än den korporativistiska när det gäller att förklara i vilket avseende deltagarna i fall som *Car Push* tillsammans frambringar undermåliga resultat, eftersom det centrala kravet för dessa fall, nämligen ömsesidig intransigens, nödvändigtvis utesluter möjligheten att gruppen agerar enligt Bratmans modell för samagerande. Detta har inte att göra med något som är specifikt för Bratmans angreppssätt. T.ex. är Searles teori om kollektiv intentionalitet välkänt (eller ökänt, beroende på teoretiska preferenser) »solipsistisk» (Searle 1990), vilket förenklat innebär att föreningen av intentioner – »vi-intentioner» – inte instansieras »av individer tillsammans, av individer-i-relation med varandra, av flera individer eller grupper, men helt och fullt av varje individ som ingår i sammanhanget.» (Schweikard & Schmid 2013). Det vill säga, mitt agerande kan vara avsett, »vi-avsett», som ett bidrag till ett gemensamt företag även om ingen annan avser att bidra till detta gemensamma företag. Poängen är att även i denna solipsistiska tolkning kan en individ inte simultant vara intransigent gentemot andra medlemmar när det gäller en gruppaktion, och samtidigt ha en »vi-intention» gällande samma gruppaktion.

Om dessa betänkligheter är välgrundade, kan en kollektivistisk strategi inte lösa *Car Push*-problemets paradoxala karaktär. Detta innebär att vi inte har grund för att se denna typ av situation som

en där varje individ gjort sitt respektive bästa medan gruppen bestående av samma individer underpresterar – helt enkelt för att dessa fall inte sammanhängande kan sägas involvera kollektivt agerande vare sig utifrån en korporativistisk eller reduktionistisk förståelse av begreppet. Följaktligen kan inte den moraliska kritiken mot det suboptimala resultat (d.v.s. CO₂ snarare än CO₃ i *Car Push*) riktas mot kollektivet, åtminstone inte för att ha *agerat* på ett sätt som lett till detta resultat.

5. Slutsats och ytterligare frågor

ÄMNET ÄR MED allt detta sagt inte på något sätt uttömt. I min mening är de negativa slutsatserna som nåtts här kring kollektivistiska strategier för fall som *Car Push* mycket robusta, men innan vi kan hitta en bättre lösning behöver vi också undersöka hur väl olika varianter av icke-kollektivistiska lösningar står sig i sammanhanget. Som nämnts, låg den andra huvudsakliga lösningen på problemet i att hålla individerna ansvariga trots omständigheterna (se Avsnitt 2). Anledningen till detta är att även om varje person gjort sitt bästa, *skulle* de ha gjort något annat – nämligen att försöka samarbeta med andra för att kollektivt åstadkomma det bästa resultatet för alla. Denna typ av lösning har också mött viktiga invändningar (se Zimmerman 1996; Kierland 2006).

Men kanske kan vi både ha kakan och äta upp den, om någon kompromissversion av lösning (iii) visar sig vara det mest livskraftiga alternativet till slut. Detta innebär att det kan finnas ett korn av sanning i den kollektivistiska lösningen trots allt, om vi i stället för att fokusera på kollektiv *handling* tittar på den kollektivt *underlåtna* handlingen, d.v.s. vad gruppen skulle kunna göra, men avstår från (CO₃ i *Car Push*). Tittar vi på situationen från detta nya perspektiv, kan vi kanske finna orsak att kritisera gruppens medlemmar (och i detta avseende visar sig den individualistiska lösningen delvis korrekt), men det de kritiseras för skulle vara deras respektive bidrag till ett kollektivt misslyckande, nämligen en kollektiv *underlåtenhet* (se även Petersson 2008). Förhoppningen är att denna lösning sålunda skulle kringgå både den välbekanta kritiken mot

KAN ETT KOLLEKTIV INTE GÖRA SITT BÄSTA
TROTS ATT DESS MEDLEMMAR GÖR DET?

den rent individualistiska strategin och invändningarna mot de kollektivistiska lösningar som diskuterats här. Men som sagt, att utforska den här lösningen är framtida arbete.

→

András Szigeti är universitetslektor vid Institutionen för kultur och kommunikation, Linköpings universitet och biträdande projektledare vid Lund Gothenburg Responsibility Project (LGRP).

Noter

1 Jag kommer att genomgående använda lite oprecisa fraser och uttryck för att beskriva grupper och individers beteenden och ageranden, exempelvis »omoraliska», »undermåliga», »misslyckas med att leva upp till moraliska normer eller mäta sig mot moraliska värderingar», o.s.v. Alla sådana formuleringar syftar endast till att uttrycka något i stil med: »Den intuitiva idén när det gäller vad man moraliskt sett borde göra är att det finns något värde som en aktörs möjliga handlingar kan rankas emot» (Kierland 2006: 381; alla översättningar är mina. – A.Sz.). Det betyder också att problemen som kommer att diskuteras här utgör en utmaning för både konsekventialistiska och icke-konsekventialistiska teorier. Zimmerman (1996: 15) klargör det här: »Lägg märke till hur anspråkslös denna formella hållning är. Den påstår endast att vad som ska betraktas som obligatoriskt är unikt i relation till alternativen, och att denna särställning utgör någon slags moraliskt relevant överlägsenhet [...]».

2 Det är möjligt att de inte kan det. Meningarna ovan avser bara att frammana vår intuition att gruppbetenden förmodligen kan värderas ur ett moraliskt perspektiv. Artikelns omfattning tillåter inte att jag utvecklar argument för att stödja detta påstående.

3 Om svaret är ja, blir det också mer rimligt att hävda att kollektivet kan vara (i en icke-distributiv mening) ansvarigt för sina moraliska misslyckanden, vilket ytterligare stärker kollektivistens argument. I den här artikeln kan jag emellertid bara kortfattat anspela på debatten mellan individualister och kollektivister om ansvar.

4 För en diskussion om de här två antagandena, se Kierland (2006).

5 En annan fråga jag tyvärr måste hoppa över här, är huruvida det motsatta också är möjligt: kan enskilda medlemmars agerande vara omoraliskt trots att det kollektiva agerandet är moraliskt? Jag ser inga skäl till att så inte skulle kunna vara fallet, men kan inte argumentera för det i den här essän.

6 Se även Feldman (1986), Zimmerman (1996), Conee (2001) och Kierland (2006) för (kritiska) diskussioner om denna idé.

7 »Det kollektiva straffet är inte riktat mot någon individ [...] det är riktat mot kollektivet», menar Tännsjö (2007) om ett liknande fall.

8 Med »icke-distributiv kritik» menar jag att gruppen *qua* grupp innehar den moraliskt problematiska egenskapen i fråga, och att denna egenskap inte kan reduceras till moraliska egenskaper hos dess medlemmar. Till exempel diskuterar Fricker (2010) en officiell

utredning som fann att Londons Metropolitan Police är rasistisk. Hon hävdar att denna slutsats kan vara adekvat även om ingen av de enskilda poliserna är rasistisk.

9 Se Pettit (2007: 175) för ytterligare rimliga (och icke-Strawsonska) villkor för att kunna anses vara ansvarig (»fitness to be held responsible»). Slumpmässiga kollektiv, även om de i någon minimal mening är agenter, uppfyller helt klart inte dessa villkor.

10 Feldman (1986: 160) säger exempelvis bara att »om vi antar att det finns sociala grupper och att de kan göra olika saker, möter oss frågan vad dessa grupper borde göra. Mitt svar, som förväntat, är att de här sociala grupperna bör göra så gott de kan». Han utvecklar inte vad det innebär att en grupp agerar. Likaledes säger Kierland (2006: 387) att »[d]et finns inget problem med att på detta sätt introducera idén om vad grupper moraliskt sett borde göra». Men om ovanstående hänsynstaganden är korrekta, så kan Kierland ha fel om att gruppagerande inte är något problematiskt begrepp i det här sammanhanget. Andra som utforskat den kollektivistiska strategin utan att utförligare diskutera det kollektiva handlandets natur inkluderar Conee (1983), Parfit (1984) och Jackson (1987).

11 »Ömsesidigt medvetna» i den tekniska betydelsen av gemensam kunskap som utvecklats i Lewis (1969), d.v.s. varje aktör vet att *p*, och varje aktör vet att varje aktör vet att *p*, och varje aktör vet att varje aktör vet att varje aktör vet att *p*, o.s.v. (potentiellt) *ad infinitum*.

12 Kierland (2006: 403 not 9) definierar *intransigent* som följer: »generellt är en agent X intransigent relativt en annan agent Y i en fråga om, och endast om, det inte finns något Y kan göra för att påverka hur X kommer att agera i denna».

Referenser

- BJÖRNSSON, GUNNAR (2014) »Essentially Shared Obligations», *Midwest Studies In Philosophy* 38, ss. 103–120.
- B RATMAN, MICHAEL (2014) *Shared Agency: A Planning Theory of Acting Together*, New York: Oxford University Press.
- CONEE, EARL (1983) »Review of Utilitarianism and Co-operation by Donald Regan», *Journal of Philosophy* 80, ss. 415–424.
- CONEE, EARL (2001) »Review of Hedonistic Utilitarianism by Torbjörn Tännsjö», *The Philosophical Review* 110, ss. 428–430.
- FELDMAN, FRED (1986) *Doing the Best We Can*, Dordrecht: Reidel.
- FRICKER, MIRANDA (2010) »Can There Be Institutional Virtues?», *Oxford Studies in Epistemology* 3, ss. 235–252.
- GILBERT, MARGARET (1989) *On Social Facts*, Princeton: Princeton University Press.
- JACKSON, FRANK (1987) »Group Morality», J.J.C. Smart, P. Pettit, R. Sylvan & J. Norman (red.) *Metaphysics and Morality: Essays in Honour of J.J.C. Smart*, Oxford, New York: Blackwell, ss. 91–110.
- KIERLAND, BRIAN (2006) »Cooperation, »Ought Morally», and Principles of Moral Harmony», *Philosophical Studies* 128, ss. 381–407.
- LEWIS, DAVID (1969) *Convention: A Philosophical Study*, Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
- MCKENNA, MICHAEL (2006) »Collective Responsibility and an Agent Meaning Theory», *Midwest Studies in Philosophy* 30: ss. 16–34.

KAN ETT KOLLEKTIV INTE GÖRA SITT BÄSTA
TROTS ATT DESS MEDLEMMAR GÖR DET?

PARFIT, DEREK (1984) *Reasons and Persons*, Oxford: Clarendon Press.

PETERSSON, BJÖRN (2008) »Collective Omissions and Responsibility», *Philosophical Papers* 37, ss. 243–261.

PETTIT, PHILIP (2007) »Responsibility Incorporated», *Ethics* 117, pp. 171–201.

SCHWEIKARD, DAVID & HANS BERNHARD SCHMID (2013) »Collective Intentionality», *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (online).

SEARLE, JOHN (1990) »Collective Intentions and Actions», i: P. Cohen, J. Morgan & M. E. Pollack (red.) *Intentions in Communication*, Cambridge, MA: MIT Press, ss. 401–415.

TUOMELA, RAIMO (1995) *The Importance of Us: A Philosophical Study of Basic Social Notions*, Stanford, CA: Stanford University Press.

TÄNNSJÖ, TORBJÖRN (2007) »The Myth of Innocence: On Collective Responsibility and Collective Punishment», *Philosophical Papers* 36, ss. 295–314.

ZIMMERMAN, MICHAEL J. (1996) *The Concept of Moral Obligation*, Cambridge: Cambridge University Press.